

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 346.2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Володимир ПЕТРИНА,

кандидат юридичних наук, професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

In this article there are discussed the results of the research on the problems concerning the legal status of such forms of legal persons as the association, the corporation, the consortium and the concern, which forms in Ukrainian law are comprised by the notion of the association of enterprises. The research was made by way of comparison of the features of the said institutions of Ukrainian law with the features of the economic developed countries institutions that have the same names, as well as comparison of the features of each of the said institutions between themselves.

Key words: association of enterprises, association, corporation, consortium, concern.

АНОТАЦІЯ

У цій статті досліджуються проблеми правового статусу таких організаційно-правових форм юридичних осіб, як асоціація, корпорація, консорціум та концерн, що в українському праві охоплюються поняттям «об'єднання підприємств». Дослідження проводиться шляхом порівняння ознак зазначених інституцій українського права з ознаками інституцій економічно розвинених країн, що мають такі самі назви, та шляхом порівняння ознак кожної з вказаних інституцій українського права між собою.

Ключові слова: об'єднання підприємств, асоціація, корпорація, консорціум, концерн.

Постановка проблеми. У ст. 42 Конституції України проголошено: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [1], і ця норма слугує конституційною основою для розбудови в Україні ринкової економіки.

У процесі розбудови в Україні ринкової економіки та формування відповідної нормативно-правової бази у праві України поряд із ринковими інститутами з тих чи інших причин була закріплена низка інститутів адміністративно-командної економіки, не відомих у праві країн, які не будували комунізм. Це, наприклад, такі інститути, як право господарського відання, право оперативного управління, державні підприємства, казенні підприємства, об'єднання підприємств тощо. Крім того, у праві України з'явилося чимало, так би мовити, квазіринкових інститутів, які мають назву інститутів, характерних для ринкової економіки, проте наповнених змістом, характерним для командно-адміністративної економіки. До них, зокрема, відносяться такі передбачені Господарським кодексом України (далі – ГКУ) інститути, як асоціація, корпорація, консорціум та концерн, що охоплюються в ГКУ поняттям «об'єднання підприємств».

Концепції інститутів адміністративно-командної економіки суперечать самим основам ринкової

економіки, і наявність таких інститутів в українському праві стримує розвиток економіки України. У результаті збереження у своєму праві адміністративно-командних інститутів Україна посідає у світових рейтингах, які віддзеркалюють якість правового регулювання господарської діяльності в тій чи іншій країні, останні місця. Так, наприклад, у рейтингу економічної свободи за 2013 рік Україна посіла 161 місце серед 177 країн світу, що досліджувались, та була віднесена до найнижчої із п'яти категорій країн – країн із репресивною економікою [2]. В Індексі конкурентоспроможності країн світу за таким показником як тягар державного регулювання господарської діяльності (burden of government regulation) Україна в 2013 році посіла 137 місце зі 148 країн, що досліджувались [3, с. 377].

Питання правового статусу об'єднань підприємств, зокрема асоціації, корпорації, консорціуму та концерну, досліджувались у працях багатьох українських правознавців, у тому числі О.М. Вінник, С.М. Грудницької, В.О. Джурина, О.Р. Кібенко, І.М. Кравця, І.М. Кучеренко, В.К. Мамутова, В.С. Щербини та інших. Проте в роботах зазначених авторів не проводився компаративний аналіз визначення даних понять у праві України та країн із розвинутою економікою. Не досліджувалися ознаки, за якими розрізняються ці

поняття. Не проводилось належне дослідження характеру і принципів взаємодії об'єднань підприємств та підприємств, що до них входять. Дана стаття спрямована на заповнення цієї прогалини.

Мета статті полягає в дослідженні проблем правового статусу таких форм юридичних осіб, як асоціація, корпорація, консорціум та концерн, що в українському праві охоплюються поняттям «об'єднання підприємств», шляхом порівняння ознак зазначених інституцій українського права з ознаками інституцій, що мають такі самі назви, економічно розвинених країн та шляхом порівняння ознак кожної зі вказаних інституцій українського права між собою.

Виклад основного матеріалу. Увага в цій статті переважно зосереджена на добровільних об'єднаннях підприємств, що згідно з ч. 2 ст. 119 ГКУ називаються господарськими об'єднаннями.

Колізія інститутів об'єднання підприємств та корпоративного управління. Ст. 118 ГКУ дає визначення поняття «об'єднання підприємств» наступним чином: «1. Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. (...) 4. Об'єднання підприємств є юридичною особою» [4]. Згідно зі ст. 120 ГКУ об'єднання підприємств можуть утворюватись у таких організаційно-правових формах, як асоціації, корпорації, консорціуми та концерни. Таким чином, об'єднання підприємств в усіх організаційно-правових формах мають певні спільні ознаки, визначені у ст. 118 ГКУ, а саме: 1) є юридичними особами; 2) утворюються у складі двох або більше підприємств (ця ознака українськими авторами називається «особливою (складною) правосуб'єктністю» [5, с. 164]); 3) утворюються з метою координації діяльності підприємств, з яких вони утворюються. Координація є функцією соціального управління, яка полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління [6, с. 345], тому можна говорити, що метою об'єднань підприємств є управління підприємствами, які входять до їх складу.

У країнах із розвинутою економікою не існує концепцій, подібних до української концепції об'єднань підприємств. Концепція об'єднання підприємств як певної організаційно-правової форми юридичних осіб з'явилася в умовах адміністративно-командної системи економіки й дісталася у спадок Україні. У СРСР існували так звані промислові об'єднання, що були юридичними особами, правовий статус яких визначався переважно Загальним положенням про всесоюзне і республіканське промислове об'єднання, затвердженим постановою Ради Міністрів СРСР від 02.03.1973 р. № 140. Промислове об'єднання згідно з п. 1 зазначеного Положення складалося з державних підприємств та інших організацій, які також мали статус юридичних осіб [7]. І хоча з точ-

ки зору ринкової економіки і права, що її регулює, ідея, що особа як суб'єкт права може складатися з інших осіб, здається абсурдною, з точки зору командної економіки, організація якої влаштована за армійським зразком, така ідея є зрозумілою і називається «особливою (складною) правосуб'єктністю» [5, с. 164], адже, як відомо, полк складається з батальйонів, дивізія складається з полків і так далі. Промислове об'єднання згідно з п. 5 вищезгаданого Положення управляло підприємствами, що входили до його складу, та було щодо них вищим органом [7]. Таким чином, через промислове об'єднання до підприємств доводилися команди вищого начальства, і промислове об'єднання було органом господарського управління, середньою ланкою у триланковій системі державного управління промисловістю [8].

Концепція об'єднання підприємств, закріплена в ГКУ, очевидно, запозичена з радянського права. Об'єднання підприємств в Україні, як і промислові об'єднання в СРСР, по-перше, є юридичними особами; по-друге, утворюються у складі двох або більше юридичних осіб; по-третє, утворюються з метою управління діяльністю підприємств, що до них входять.

У країнах із розвинутою ринковою економікою, на відміну від України, законодавство не передбачає, що одна юридична особа приватного права може управляти іншою юридичною особою приватного права якимось іншим способом, ніж через механізми корпоративного управління чи механізми, встановлені у відповідних договорах між відповідними юридичними особами.

Інститут корпоративного управління існує також у праві України, де в широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства [9]. Одна юридична особа може здійснювати корпоративне управління щодо іншої юридичної особи лише за наявності в такій особі відповідних корпоративних прав. Поняття «корпоративні права» визначається у ст. 167 ГКУ: «...права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами» [4]. В українському законодавстві закріплені Принципи корпоративного управління, які ґрунтуються на Принципах корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку. Згідно із цими принципами акціонери як власники товариства повинні мати право вирішувати найважливіші питання діяльності товариства [9]. Однак інститут об'єднань підприємств навіть на концептуальному рівні вступає в конфлікт з інститутом корпоративного управління, зокрема, суперечить принципам корпоративного управління.

Так, право об'єднання підприємств на управління підприємствами, закріплене у ст. 118 ГКУ, конкурує з корпоративним правом підприємств на управління об'єднанням підприємств, закріпленим у ст. 167 та 122 ГКУ. Як уже зазначалося вище, згідно зі ст. 118 ГКУ об'єднання підприємств утворюється для управління підприємствами, проте водночас, згідно зі ст. 167 та 122 ГКУ, підприємства, які входять до об'єднання підприємств, мають корпоративне право на участь у корпоративному управлінні таким об'єднанням підприємств. Ст. 122 ГКУ встановлює: «...господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників)» [4]. Учасниками об'єднань підприємств є підприємства, що входять до відповідних об'єднань підприємств. Згідно зі ст. 122 ГКУ вищий орган управління господарського об'єднання, тобто загальні збори учасників, серед іншого «утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору; вирішує фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання» [4]. Виходячи з вищевказаних положень ГКУ, взаємодія між собою об'єднання підприємств (у будь-якій організаційно-правовій формі) та підприємств, що до нього входять, вибудовується приблизно за такою неприродною, на наш погляд, схемою: підприємства-учасники, здійснюючи згідно зі ст. 167 та 122 ГКУ функцію корпоративного управління, на своїх загальних зборах призначають виконавчий орган об'єднання підприємств і визначають, що він має робити; після чого виконавчий орган об'єднання на виконання рішень підприємств-учасників, здійснюючи згідно зі ст. 118 ГКУ функцію управління (координації) підприємствами, визначає, що мають робити підприємства-учасники. На нашу думку, конструкція, в якій певні юридичні особи створюють ще одну юридичну особу й управляють нею для того, щоб ця юридична особа управляла ними (таке собі замкнуте управлінське коло) виглядає, м'яко кажучи, надуманою й нераціональною. Куди простіше і природніше із правової точки зору було б усім цим підприємствам за наявності відповідної потреби укласти між собою договір, наприклад, про спільну діяльність та згідно з главою 77 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) доручити управління цією діяльністю, в тому числі координацію спільних дій учасників, одній зі сторін договору.

Наведемо ще один приклад суперечливості існуючої концепції об'єднань підприємств. Як уже зазначалося, відповідно до ст. 118 ГКУ об'єднання підприємств створюється як юридична особа з єдиною метою – управління діяльністю підприємств, що до нього входять. Водночас, згідно зі ст. 122 ГКУ, після створення об'єднання підприємств «здійснення управління поточною діяльністю об'єднання може бути доручено адміністрації одного з підприємств (головного підприємства об'єднання) на умовах, передбачених

установчими документами відповідного об'єднання» [4]. У зв'язку з тим, що поточна діяльність об'єднання підприємств полягає в управлінні (координації) діяльністю підприємств, що до нього входять, то в даному випадку саме адміністрація зазначеного підприємства буде управляти іншими підприємствами, що входять до об'єднання підприємств. І тут виникає ціла низка питань. Так, чиї рішення повинна буде виконувати в такому випадку адміністрація зазначеного підприємства: рішення вищого органу управління об'єднання підприємств чи рішення свого власного вищого органу управління? Чим у зазначеному випадку буде займатися саме об'єднання підприємств як юридична особа? Якщо об'єднання підприємств буде займатися господарською діяльністю (торгувати, надавати послуги тощо), то в чому тоді, крім назви, полягає принципова різниця між такими формами юридичних осіб, як об'єднання підприємств та корпоративне підприємство, визначення якого дається в ч. 5 ст. 63 ГКУ? Адже крім мети обидві ці форми юридичних осіб мають практично однакові ознаки. До того ж у випадку, коли об'єднання підприємств не буде здійснювати діяльність, заради якої воно згідно із законодавством і своїми установчими документами було створене (тобто координацію діяльності підприємств, що входять до об'єднання), а буде здійснювати будь-яку іншу діяльність, то згідно з ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» таке об'єднання підлягатиме ліквідації за «провадження... діяльності, що суперечить установчим документам» [10]. Виникає також питання, для чого тоді потрібно створювати таку юридичну особу як об'єднання підприємств, якщо її функції будуть передаватися іншій юридичній особі. І головне: навіщо взагалі було закріплювати у праві України інститут об'єднань підприємств у формі юридичних осіб? Чи не простіше було б за потреби в координації своїх дій усім зацікавленим підприємствам укласти договір, наприклад, про спільну діяльність та згідно з главою 77 Цивільного кодексу України доручити управління цією діяльністю, в тому числі координацію спільних дій учасників, одній зі сторін договору? Тоді підприємства, що уклали такого роду договір, можна було б насправді називати договірним об'єднанням, як це робиться у країнах із розвинутою економікою.

Право об'єднання підприємств на управління підприємствами, закріплене у ст. 118 ГКУ, також конкурує з корпоративним правом учасників таких підприємств на управління цими підприємствами, що закріплене у ст. 167 ГКУ, та серйозно уражає це корпоративне право. У межах корпоративного управління визначається, яким чином інвестори здійснюють контроль за діяльністю менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності товариства. Належна система корпоративного управління дозволяє інвесторам бути

впевненими в тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності, таким чином, збільшується вартість частки участі інвесторів в акціонерному капіталі товариства [9]. Перешкоджання ж функціонуванню належної системи корпоративного управління шляхом зовнішнього управління підприємством із боку об'єднання підприємств значно зменшує можливості інвесторів контролювати діяльність менеджерів і підриває впевненість інвесторів у тому, що їх інвестиції будуть розумно використані.

Так, у зв'язку з тим, що законодавство не зобов'язує виконавчі органи підприємства отримувати від учасників підприємства дозвіл на входження підприємства до об'єднання підприємств, виконавчий орган підприємства згідно зі ст. 118 та 121 ГКУ може самостійно прийняти рішення про входження підприємства до одного або кількох об'єднань підприємств. Таким чином, виконавчий орган підприємства може з легкістю розбалансувати в цьому підприємстві систему корпоративного управління як систему, за допомогою якої учасники спрямовують і контролюють діяльність підприємства, та позбавити учасників підприємства реального впливу й контролю за справами підприємства. Так, наприклад, директор підприємства як виконавчий орган підприємства у своїй діяльності буде керуватися вказівками об'єднання підприємств, до якого входить підприємство і в управлінні яким цей директор бере участь, та буде мати змогу уникати відповідальності перед учасниками підприємства за свої дії, які можуть бути спрямовані проти інтересів інвесторів, посилюючись на те, що такі дії були вчинені за вказівками, які надійшли від об'єднання підприємств, тощо. Якщо ж підприємство вступить одночасно до кількох об'єднань підприємств, то система корпоративного управління цим підприємством буде просто зруйнована.

З огляду на цю та інші обставини українське законодавство, спрямоване на захист прав власників корпоративних прав, у світових рейтингах потрапляє на останні місця. Так, наприклад, в Індексі конкурентоспроможності країн світу за таким показником як захист прав міноритарних учасників (protection of minority shareholders' interests) Україна у 2013 році посіла 146 місце зі 148 країн, що досліджувались [3, с. 377].

Невідповідність значення понять «асоціація», «корпорація», «консорціум» та «концерн», закріплених у праві України, значенню цих понять у праві країн із розвинутою економікою. Те, що в ГКУ було передбачено створення таких інституцій, як асоціації, корпорації, консорціуми та концерни, на перший погляд, могло б розцінюватись як крок у бік розбудови ринкової економіки. Адже інституції з аналогічними назвами передбачені правом країн із розвинутою ринковою економікою. Однак, на жаль, термінам «асоціація»,

«корпорація», «консорціум» та «концерн» у ГКУ надали іншого значення, ніж ці терміни мають у країнах із розвинутою економікою. Якщо ми звернемося до інститутів «асоціація», «корпорація», «консорціум» та «концерн», що існують у праві країн із розвинутою економікою, то побачимо, що вони на концептуальному рівні відрізняються від інститутів українського права з аналогічними назвами. Зокрема, вони не є юридичними особами, що утворюються у складі інших юридичних осіб, та не утворюються з метою управління діяльністю інших юридичних осіб, що до них входять.

Так, на відміну від визначення, даного в ГКУ, асоціація (англ. association) у праві країн із розвинутою економікою не є організаційно-правовою формою юридичної особи, а є загальним поняттям, яке найчастіше означає будь-яку групу фізичних або юридичних осіб, що об'єдналися для досягнення певної мети, або підприємницьку організацію, що не має статусу юридичної особи і не розглядається окремо від осіб, з яких вона складається [11, с. 119].

На відміну від визначення, даного в ГКУ, під корпорацією (англ. corporation) у праві країн англо-американської системи права, звідки походить цей термін, розуміється «організація (завичай господарська), що законом наділена правом діяти як окрема особа, відокремлена від своїх учасників, які володіють нею, та яка має право випускати цінні папери й існувати протягом невизначеного проміжку часу» [11, с. 341]. Найпростіший і завичай найбільш правильний спосіб розуміння корпорації – це розглядати її як істоту, існування якої є юридичною фікцією, тобто юридичну особу, що існує окремо від своїх власників чи інвесторів [12, с. 1].

Знову ж, на відміну від визначення, даного в ГКУ, термін «консорціум» (англ. consortium) в англо-американському праві визначається так: «...група компаній, що домовились про досягнення спільної мети або участі у проекті на користь усіх учасників. Ці відносини завичай передбачають співпрацю і розподіл ресурсів, а часом і спільну власність» [13, с. 119]. Консорціум не є організаційно-правовою формою юридичної особи та взагалі не може бути юридичною особою, а є договірним інститутом, за ознаками схожим з українським інститутом спільної діяльності, передбаченим главою 77 ЦКУ.

Термін «концерн» (нім. Konzern) у німецькому праві, звідки він походить, означає не юридичну особу відповідної організаційно-правової форми, як в українському праві, а загальне поняття, яке згідно з параграфом 18 Закону ФРН «Про акціонерні товариства» охоплює собою численні різноманітні групи компаній, пов'язаних між собою відносинами контролю [14]. Такий контроль може здійснюватись як через корпоративні права, так і через відповідні договірні відносини. Поняття «концерн» у німецькому праві нагадує таке поняття

українського права як «пов'язанні особи», що згадується в Законі України «Про захист економічної конкуренції» та Податковому кодексі України й так само слугує цілям антимонопольного і податкового регулювання. Таким чином, якщо б ми виходили з німецького визначення поняття «концерн», то до концернів в Україні можна було б віднести й асоційовані підприємства, визначені у ст. 126 ГКУ, і прості товариства, визначені у главі 77 ЦКУ, і низку інших груп пов'язаних відносинами контролю юридичних осіб.

Ситуація, коли певні міжнародні економіко-правові терміни вживаються в усіх економічно розвинених країнах в одному значенні, а в законодавстві України вони мають інше значення, створює певні проблеми для української економіки. Зокрема, така підміна понять вводить в оману й дезорієнтує іноземних інвесторів та в результаті розохочує їх інвестувати в економіку України. З іншого боку, така підміна понять веде до того, що українські підприємці, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, розуміють певні міжнародні терміни інакше, ніж бізнесмени економічно розвинених країн, що, безумовно, дезорієнтує українських підприємців.

Так, наприклад, автору цієї статті відомий випадок, коли група іноземних інвесторів з економічно розвинених країн та представники української влади й бізнесу близько року не могли розпочати реалізацію проекту, в якому були зацікавлені всі сторони, через те, що не могли досягнути домовленості щодо організаційної форми реалізації даного проекту. На переговорах іноземні інвестори наполягали на створенні корпорації, а українська сторона не погоджувалась із цією пропозицією, тому що, керуючись українським законодавством, розуміла під корпорацією зовсім інше, ніж розуміли під цим терміном іноземні інвестори. Коли до переговорів було залучено кваліфікованого юриста, який зрозумів і пояснив усім учасникам, у чому проблема, українська сторона погодилась на пропозицію іноземних інвесторів і проект було розпочато. Проте через неадекватне визначення міжнародного терміна «корпорація» в українському праві важливий для України проект розпочався майже на рік пізніше.

Штучність виділення організаційно-правових форм об'єднань підприємств в українському праві. Як уже зазначалося, згідно зі ст. 120 ГКУ об'єднання підприємств можуть утворюватись у таких організаційно-правових формах, як асоціації, корпорації, консорціуми та концерни. Дана норма ГКУ дає наступні визначення кожної із зазначених організаційно-правових форм об'єднань підприємств:

«Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації вироб-

ництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств-учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання із централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну» [4].

Під час проведення порівняльного аналізу ознак усіх зазначених організаційно-правових форм об'єднань підприємств стає очевидним, що між ними не існує будь-яких принципових відмінностей. Практично всі ознаки таких форм або означають одне й те саме, лише описані різними синонімами, або можуть бути застосовані до будь-якої форми об'єднань підприємств. Тобто ці ознаки є штучними. Крім штучності ознаки, за якими в ст. 120 ГКУ організаційно-правові форми об'єднань підприємств поділяються між собою, є й доволі суперечливими. Усе це свідчить про штучність і надуманість поділу об'єднань підприємств на різні організаційно-правові форми.

Першою ознакою, за якою в ГКУ проводиться відмінність між усіма організаційно-правовими формами підприємств, є те, чи відповідна форма є договірним об'єднанням, чи статутним. Так, у ст. 120 ГКУ записано, що «асоціація – договірне об'єднання», «корпорацією

визнається договірне об'єднання», «консорціум – тимчасове статутне об'єднання», «концерном визнається статутне об'єднання» [4]. Таким чином, бачимо, що асоціація і корпорація є договірними об'єднаннями, а консорціум і концерн є статутними об'єднаннями. Однак що ж таке договірне об'єднання і що – статутне об'єднання? Прямої відповіді на це питання ГКУ не містить. Проте на основі ч. 3 ст. 119 ГКУ, згідно з якою «господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками» [4], можна зробити припущення, що під договірним об'єднанням у ГКУ мається на увазі об'єднання, єдиним установчим документом якого є установчий договір, а під статутним об'єднанням – об'єднання, єдиним установчим документом якого є статут. Тут виникає питання, чим відрізняється правовий статус договірного об'єднання від статутного. Відповіді на нього в ГКУ також немає. Водночас ст. 120 ГКУ говорить, що «у статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією» [4], а ст. 121 ГКУ говорить, що «рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України» [4]. Із чого постає, що договірне об'єднання може мати статут, як і статутне об'єднання може мати установчий договір, і ніякої різниці, крім гри слів, у цьому зв'язку у правовому статусі організаційно-правових форм об'єднань підприємств фактично немає. Принаймні такі характеристики, як договірне об'єднання зі статутом чи статутне об'єднання з установчим договором, навряд чи допоможуть нам зрозуміти, в чому ж полягає відмінність правового статусу цих об'єднань підприємств. Крім того, виникає питання, чим керувалися автори ГКУ, коли наділяли асоціації, корпорації, консорціуми та концерни такими ознаками, як «договірність» та «статутність». Чому, наприклад, законодавці вирішили, що корпорація має діяти на підставі договору, а консорціум – на підставі статуту, а не навпаки? Адже в економічно розвинених країнах (і в міжнародному праві), як уже зазначалось вище, поняття «корпорація» означає юридичну особу (яка має статут), а консорціум означає договірне об'єднання, що не є юридичною особою і не може мати статуту.

Проаналізувавши текст ст. 120 ГКУ, яка дає визначення організаційно-правових форм об'єднань підприємств, можна дійти висновку, що в усіх організаційно-правових формах, крім консорціуму, щодо якого ГКУ не містить достатніх деталей, мова йде про централізацію функцій з управління підприємствами шляхом делегування підприємствами об'єднанню підприємств певних управлінських повноважень. У зв'язку із цим варто навести думку професора В.С. Щербини: «Визначення асоціації як об'єднання, створеного з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох

виробничих та управлінських функцій, є не зовсім вдалим, оскільки в такому вигляді асоціація мало чим відрізняється від корпорації» [5, с. 181]. Треба лише додати, що за цією ознакою будь-які організаційно-правові форми об'єднань підприємств насправді нічим не відрізняються одна від одної, тому що всі вони згідно зі ст. 118 ГКУ утворюються з метою координації діяльності підприємств, що входять до цих об'єднань.

Надуманість ознак, за якими ГКУ поділяє об'єднання підприємств на організаційно-правові форми, може бути проілюстрована ще одним прикладом. Так, даючи кваліфікуючі ознаки асоціації, ГКУ зазначає, що асоціація – це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися [4]. Про те, що об'єднання підприємств в інших організаційно-правових формах створюються з метою саме постійної координації господарської діяльності підприємств, у ГКУ не йдеться. Здавалось би, здійснення асоціацією саме постійної координації, а не будь-якої іншої, є однією із класифікуючих ознак асоціації. Однак варто розібратися – і стає очевидним, що це всього лише маніпулювання словами. Адже якщо всі об'єднання підприємств згідно із законом та, відповідно, їх установчими документами мають створюватись із метою координації діяльності підприємств, що до нього входять, то апіорі координація діяльності підприємств із боку об'єднань підприємств будь-яких форм має бути постійною. Інакше, здійснюючи замість координації будь-яку іншу діяльність, об'єднання підприємств буде вважатися таким, що провадить діяльність, яка суперечить його установчим документам, і на цій підставі згідно з ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» підлягатиме ліквідації.

Треба також зазначити, що законодавство України не дає визначення поняття «координація», не визначає, в чому полягає зміст координації як управлінської функції, та не зазначає, які саме права й кореспондуючі їм обов'язки виникають, відповідно, в об'єднань підприємств та підприємств у зв'язку з реалізацією зазначеної функції управління. Якщо ж виходити з доктринального визначення координації як управлінської функції, що полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління [6, с. 345], та враховувати, що законодавство не передбачає будь-яких обмежень щодо повноважень об'єднання підприємств з управління підприємствами, то можна дійти висновку про те, що об'єднання підприємств наділене правом управляти підприємствами шляхом узгодження і впорядкування всієї діяльності цих підприємств. Водночас у ст. 120 ГКУ зазначається, що асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств-учасників асоціації. Природно постає питання про можливість управляти підприємствами шляхом узгодження і впорядкування їх

діяльності, не втручаючись в їх діяльність. Думається, що неможливо. Тому можна дійти висновку, що ознаки, за якими визначається асоціація, є взаємовиключними й надуманими, а вся концепція асоціації – безглуздою.

Крім зазначених вище ознак, ст. 120 ГКУ дає ще деякі так звані кваліфікуючі ознаки різних організаційних форм об'єднань підприємств. Так, у цій нормі лише відносно асоціації зазначено, що вона утворюється на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних ресурсів [4]. Водночас згідно зі ст. 123 ГКУ учасники будь-якого об'єднання підприємств можуть вносити на умовах і в порядку, передбачених його установчими документами, майнові внески (вступні, членські, цільові тощо) [4]. Тому зазначена ознака, безумовно, поширюється на будь-які інші форми об'єднань підприємств. Лише щодо корпорації у ст. 120 ГКУ зазначено, що вона створена на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств [4]. Однак очевидно, що будь-яке добровільне об'єднання підприємств утворюється на основі інтересів їх учасників, а не всупереч цим інтересам, тому така ознака також поширюється на будь-які інші форми об'єднань підприємств. Лише щодо консорціуму у ст. 120 ГКУ зазначено, що він використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел [4]. Проте, як уже зазначалося, ст. 123 ГКУ передбачає, що учасники будь-якого об'єднання підприємств можуть вносити на умовах і в порядку, передбачених його установчими документами, майнові внески (вступні, членські, цільові тощо) [4], а об'єднання будь-якої форми, без сумніву, може витратити кошти, якими його наділяють учасники, а також кошти, що надходять з інших джерел, інакше воно просто не зможе функціонувати. Тому зазначена ознака також поширюється на будь-які інші форми об'єднань підприємств.

Проблеми правового статусу об'єднань підприємств не вичерпуються тими проблемами, що згадуються в цій статті. Треба додати, що ці проблеми помножуються під час входження підприємства до кількох об'єднань підприємств, що допускається ст. 121 ГКУ, таким чином, надають системі управління цим підприємством, як і системі управління кожного з таких об'єднань підприємств, ознак безсистемності, хаотичності.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні узагальнення:

– концепція такого інституту сучасного українського права як об'єднання підприємств базується на тій само концепції, що й радянський інститут промислового об'єднання. В основі української концепції об'єднання підприємств, як і радянської концепції промислового об'єднання, лежать три постулати: 1) об'єднання є юридичною особою; 2) об'єднання є юридичною особою, яка складається з інших юридичних осіб; 3) об'єднання

є юридичною особою, яка створюється для того, щоб управляти тими юридичними особами, з яких воно складається. Таким чином, інститут українського права «об'єднання підприємств» є інфільтрованим у ринкове середовище інститутом адміністративно-командної економіки, який консервує адміністративно-командні відносини в українській економіці і стримує її розвиток;

– поняття «асоціація», «корпорація», «консорціум» і «концерн», які існують у праві країн із розвинутою ринковою економікою, в українському праві були наповненні іншим змістом, суть якого полягає в тому, що кожна із цих так званих організаційно-правових форм об'єднань підприємств є: 1) юридичною особою; 2) юридичною особою, яка складається з інших юридичних осіб; 3) юридичною особою, яка створюється для того, щоб управляти тими юридичними особами, з яких вона складається. Опис понять «асоціація», «корпорація», «консорціум» і «концерн», що подається в ГКУ, не містить чітких ознак, за якими одну організаційно-правову форму юридичної особи можна відрізнити від іншої, а є практично вживанням різних слів для опису одного й того ж явища.

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне відмовитись у цілому від інституту об'єднань підприємств. Також має бути змінено поняття господарського об'єднання. Це поняття має означати будь-яку групу суб'єктів господарювання, пов'язаних між собою відносинами контролю, виходячи з того поняття контролю, що подається в абз. 4 ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Поняття господарського об'єднання має охоплювати собою таке поняття як холдинг (холдингова група), тобто група суб'єктів господарювання, що складається з холдингової компанії та дочірніх підприємств. Інститут державних (комунальних) господарських об'єднань, передбачений ст. 119 ГКУ, проте не відомий праву країн із розвинутою економікою, має бути замінений інститутом холдингу (холдингової групи).

Поняття «асоціація», «корпорація», «консорціум» та «концерн» мають бути або вилучені з ГКУ, або їм має бути надане таке значення, яке вони мають у праві країн із розвинутою економікою (міжнародному праві).

Список використаної літератури

1. Конституція України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. 2013 Index of Economic Freedom // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.heritage.org/index/pdf/2013/book/index_2013.pdf.
3. The Global Competitiveness Report 2013–2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
4. Господарський кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

5. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3: К–М.
7. Постановление Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г. № 140 «Об утверждении Общего положения о всесоюзном и республиканском промышленных объединениях» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7987.htm.
8. Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/124299/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BC%D1%8B%D1%88%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B5>.
9. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України від 11.12.2003 р. № 571 «Про затвердження Принципів корпоративного управління» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr571312-03>.
10. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
11. Black's Law Dictionary. Seventh Edition. – St. Paul, MN : West Publishing Co., 1999.
12. Robert W. Hamilton. The Law of Corporations. – St. Paul, MN : West Publishing Co., 1987.
13. Dictionary of Business Terms. Second Edition. – N.Y. : Barron's, 1994.
14. Aktiengesetz // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/_18.html.

